

1910 folyamán még egy fontosabb levél-beszámolóról tudunk. Hodža 1910 szept. 17-én beszámol azokról a küldöttségjárásokról, melyek a Liptó megyei választási sérelmek következményeként felkavarták a szlovák nemzetiségi pártot. Így megemlékezik arról, hogy Ruziák János volt szlovák nemzetiségi képviselő mintegy 150 tagú küldöttség élén tiltakozott Kiszely liptói főispánnal a választási eredményeket károsan befolyásoló hatósági beavatkozás ellen. Ugyancsak ebben a levélben közli azt az ennél is fontosabb másik látogatást, amelynek konkrét oka az volt, hogy magától a miniszterelnöktől kérjenek elégtételt a megyei törvényhatóság Lacko nevű virilista tagját ért esendőri inzultus miatt. Igen érdekes Hodžának a látogatással kapcsolatban kifejtett alábbi diplomatikus hangú kommentárja: „Augusztus 20-án gr. Khuen miniszterelnököt felkereste egy hét liptói úrból álló küldöttség, amelyet Bella [Mátyás], a volt [szlovák nemzeti párti] képviselő . . . vezetett. Bella kifejtette, hogy a küldöttség az adott körülmények között nem reflektál elégtételre, hanem csupán azért jelent meg, hogy tájékoztassa a miniszterelnököt. Lacko is tagja volt a küldöttségnek. Bella éles hangon beszélt és hangsúlyozta, hogy a szlovák nemzeti párt nem hibás abban [Így! Szerk.], hogy a nép most már kiábrándult a kormány ígéreteiből. – A miniszterelnök elítélte a közigazgatási szervek túlbuzgóságát és a jövőre nézve tisztogatást helyezett kilátásba. Nyen értelmű nyilatkozatot közöltek a budapesti lapok is, többek között a Pester Lloyd, – valószínűleg aug. 22-én” – fejeződik be Hodža-levél-beszámolója a liptói szlovák küldöttség miniszterelnöki fogadtatásáról. – Ezzel a trónörökös katonai irodájához intézett Hodža-féle jelentés-anyag lezárul, a több mint egy évvel később készült Hodža – Maniu Promemoria (I. a köv., 14. sz. mell.-t) inkább a Hodža-jelentések függelékének tekinthető.

14.

1911 szept. [?] 25*

Hodža Milán és Maniu Gyula bizalmas feljegyzése Ferenc Ferdinánd trónörökshöz

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Depot Hohenberg –
Nachlass Erzherzog Franz Ferdinand, II. – Briefe¹

Promemoria

(Szerzői Hodža Milán és Maniu képv.)

Átnyújtották 1911. szeptember [?] 25.

Az újkor politikai alakulatainak fejlődése a *nagy birodalom*, a *világhatalom* felé irányul. Kis birodalmaknak nincs jövőjük. Nemcsak azért, mert hatalmasabb szomszédaiak összezúzzák őket, hanem márcsak azért is, mert nem tudnak megfelelni a modern állammal szemben támasz-

*A gépelt eredeti irat rosszul kivehető kéziratos időpontját 1911 szept. 25-ének olvastuk.

¹ L. Bianchi idézett közlése nyomán. – Hodža és Maniu fenti emlékirata körvonalazza a *Ferenc Ferdinánd* trónralépése után végrehajtandó állameszély vagy fokozatos rendszerváltozás feltételeit. Jóllehet a Promemoria szerzői hangsúlyozzák, hogy az ezt állameszélyt „a magyar nép céltudatosan irányítandó tömegeinek egy része is támogatná”, kétségtelen, hogy éle a mindenkori magyar állam és nép ellen irányult. A magyar népnek a politikai irányításból való kirekesztését egyébként magától értetődőnek tartják a Feljegyzés szerzői, kategorikusan kijelentve, hogy az állameszélyt és rendszerváltozást nem a magyar nép bevonásával, hanem kizárólag a nem-magyar érdekeltekkel kívánják végrehajtani. „Ha nem lehet létrehozni – írják – Ausztria népeinek feltétlen szolidaritását az uralkodóval, a nem-magyar népekkel és Horvátországgal, az veszélyezteti az állameszély sikerét.” Kétes célkitűzésnek hat ezek után mindaz, amit az új választások utáni berendezkedésben demokratikus vívmányként ígérnek, hiszen mindennek a végrehajtásában olyan magyar államférfiak közreműködését remélik, „akik az alkotmányos formások megőrzése esetén a birodalmi politika sok, talán minden céljára rendelkezésre állanak”. Ez az alapvető tendenciája a Hodža – Maniu-féle Gesamtmonarchie-elképzelésnek, mely csakis olyan nemzetiségi politikusok tervezetében juthatott kifejezésre, akik már a magyar néppel, társadalommal és állammal való teljes szakítás és szembefordulás gyakorlati alapján állanak. Ennek a fő célnak az érdekében már előljáróban hangsúlyozzák a Habsburg-birodalom délkelet-európai imperialista célkitűzéseivel való érzékeny viszonyukat, kijelentve: „. . . A Habsburg-birodalomnak az egyik létfeltétele, hogy biztosítsa magának a *kizárólagos* politikai és gazdasági befolyást a Balkánon.” Amivel egyszersmind az egykorú magyarországi nemzetiségi mozgalmakkal és programokkal szemben elvi árulást követnek el. Hodža és Maniu közös Promemoria-ja ugyanakkor nélkülözi az elvi meggyőződés kritériumait is. Szerkesztői a feljegyzést olyan taktikai tervezetnek tekintették, mely csakis a trónörökös trónra kerülése esetén valósítható meg. Ugyanők – a szarajevói merénylet után – a Promemoriával teljesen ellentétes valóban szeparatista, elszakadási vonalat folytatták tovább.

tott közgazdasági követelményeknek. A Habsburg-birodalomnak az egyik létfeltétele, hogy biztosítsa magának a *kizárólagos* politikai és gazdasági befolyást a Balkánon. Ez persze csak úgy képzelhető el, ha a birodalom világhatalomként létezik és cselekszik.

I.

A birodalom, mint világhatalom, erő kifejtésének feltétele a belső konszolidáció. A dualizmus intézményes akadályai mindenféle erő kifejtésnek. Már csak azért is, mert ha két „félbirodalom” létezik, azok mindegyike saját szűkebb érdekeire ügyel, mégpedig kifelé éppúgy mint befelé. Egy dualisztikusan megosztott vagy egyáltalában belsőleg lazán összekapcsolt birodalom a szét-hullásnak néz elébe. A birodalom gyarapítója vagy újbóli kormányzója az lesz, aki szerves egységge forrasztja össze.

II.

A birodalom egységét a trónralépés után azonnal vagy államesínnel kell helyreállítani, vagy pedig rendszerváltozással apránként biztosítani úgy, hogy az alkotmány keretei megmaradnának.

Ez az alternatíva a birodalmi egység egyetlen, most még hatalmas ellenzőjének jellegéből adódik, vagyis a magyar szeparatisták jelleméből. Ők egyrészt prepotensek és csak még nagyobb prepotenciának engednek, másrészt harci eszköznek tekintik történelmi alkotmányukat. Am győzzük le őket saját eszközeikkel. Vagy az erőszakuralom frappáns leverésével, vagy saját alkotmányos szokásaik célirányos felhasználásával.

III.

A birodalmi egység azonnali helyreállítása megköveteli az államesínyt, amelynek lehetősége az osztrák népek készségén nyugszik. Ha a nagyobb ausztriai nemzetek (németek, délszlávok, csehek, lengyelek) a jövő birodalmának építésében szolidárisak és az uralkodóhoz húznak, úgy, hogy a magyar szeparatizmust nem kecssegteti szövetség: akkor az államesíny sikere biztosított Magyarországon és Horvátországban is. Magyarországon nemcsak a nem-magyar népek üdvözöl-nék ujjongva, hanem még a magyar nép céltudatosan irányítandó tömegeinek egy része is, amely már most alig tűri a ma uralkodó elemek önkényét és elnyomó gazdálkodását, és amely emberséges és gazdaságilag hasznothajtó kormányzat kedvéért beletörődne Magyarország politikai szerkezetének átalakításába is. Még a nem-magyar népek nemzeti önkormányzatával együtt is, aminek beállítása nélkülözhetetlenül integráns részét képezi a birodalmi reform művének.

IV.

Ha nem lehet létrehozni Ausztria népeinek feltétlen szolidaritását az uralkodóval, a nem-magyar népekkel és Horvátországgal, az veszélyezteti az államesíny sikerét. Ez esetben nem kockáztatható meg, mert ha a gyors változás nem teljesen biztosított és átütő lefolyású, az kompromisszumokra kényszeríthet. Kompromisszumokra, amelyek mindig csorbitják a leg-felsőbb tekintélyt, és erősen próbára teszik a népek erkölcsi tartását. Ha mindjárt a kezdet megalkuvásra és visszavonulásra kényszerít, akkor az egész további uralkodás visszavonulások és megalkuvások láncolatává válik.

Ha a kényszerítés a legesekélyebb veszélyt rejti, úgy a birodalom átalakítását Magyar-országot illetően folyamatosan, a magyar alkotmány kereteinek felhasználásával kell véghez-vinni. Az „alkotmányos utakról” mindig át lehet váltani a kényszerre. A kényszerrel az alkot-mányos utakra való átváltás a vereség bevállása. Az erőszakhoz való átkanyarodást Magyar-országra nézve esetleg tervbe lehet venni későbbi időpontra, amikor már egészségesek az osztrák nemzeti viszonyok, és a nem-magyar népek nemzeti erői az átmeneti kormányzat alatt egybe-gyűltek és megszerveződtek. Meg oly időpontra, amikor majd a magyar szeparatisták körében a folytonos politikai válságok és megrázkódtatások bizonyos kimerülést eredményeznek.

Amíg ez be nem következik, nemcsak a birodalom központosított berendezését illetően kerülendő el az erőszak, hanem még a magyar belpolitikai reformok dolgában, így a választójogi reformra vonatkozóan is.

Az alkotmányos formák alkalmazását még az a körülmény is támogatja, hogy ennek a hagyományos jogalaknak a megsértése a Legfelsőbb Uralkodóház ellenfeleit látszólag elnyomottnak mutatja. A világ minden részében, ahol máskülönben várakozással tekintenek a Habsburg-birodalom felépülése elébe, együttérzést és cinkosokat fognak a magyar függetlenségiek keresni és részben találni is annak terjesztéséhez, hogy az új uralkodó úgynevezett erőszakuralom terhét rója a monarchiára. Káros volna a Legfelsőbb Uralkodóház ellenfeleit erkölcsileg ennyire előnyös pozícióhoz juttatni a tájékozatlanoknál, mert birodalom- és dinasztiaellenes helyzetüket éppen ők tartották fenn évtizedekig kizárólag a minden szabadságot és emberiséget megcsúfoló mód-szerekkel.

Saját fegyverükkel kell őket megverni. Politikai helyzetükre lesújtóan hat az alkotmányos formák kínos betartása, amint az alkotmányos formáknak alkotmányos tartalmat is kölcsön-zünk. Az alkotmányt és a szabadságot ezúttal teljesen szó szerint és egészen komolyan kell venni.

A képviselőház feloszlata után például a m. kir. kormány a mostani választójog alapján vezessen le új választásokat, amelyeknél végre az 1899:XV. törvénycikk (választási bíráskodás) minden erélyével valóban megtorolnak minden megvesztegetést, a közigazgatási szervek minden erőszakos rendszabályát és a választók mindennemű jogosulatlan befolyásolását. Az ilyen módon céltudatosan vezetett választási hadjárat eredménye könnyen olyan parlamenti többség lehet, amelyre egyetlen feladatul reá lehetne bízni

az általános választójog megalkotását.

A 413 magyarországi választókerület közül ugyanis 184-ben most is nem-magyar többség van; tehát képesek teljesen dinasztikus szellemű képviselő megválasztására. Abban a 229 kerületben, ahol a választók többsége magyar, legalább fele részben olyan emberek kerülhetnének be a magyar burzsoáziából és a magyar parasztságból, akiknek érdekeit nem a sovinizmus és az elszakadás, hanem a megfelelő gazdasági és szociálpolitika elégíti ki.

Az általános választójog az országgyűlés útján jöjjön létre, a magyar kormány képviselje, és lehetőleg túlnyomóan magyar pártok segítségével emelkedjék törvényerőre. Mindig akadnak majd magyar államférfiak, akik az alkotmányos források megőrzése esetén a birodalmi politika sok, talán minden céljára rendelkezésre állnak. Annál is inkább, mert a birodalmi eszmének megfelelő átalakulás a monarchián belül és Magyarországon megfelel a magyar nép érdekeinek is: valóságos gazdasági és szociálpolitikai érdekeiknek semmi közülük Magyarország történelmi osztályai elszakadási politikájához. A nem történelmi magyar néposztályok és a nem-magyarok pártjaiból állandó kormány-koalíció alakítható.

V.

Az általános választójog alapján létrejövő első országgyűlés feladatai

1. A közigazgatás államosítása. Ha meghagyjuk a megyék mostani hatalmát, az még az általános választójog kihatását is illuzórikussá tehetné. A közigazgatást az uralkodó bizalmi emberének kezében kell összpontosítani, azaz államosítani. 1860-ban Bécsben azt a történelmi hibát követték el, hogy az októberi diploma² után, október 30-án megerősítették a magyarok pozícióját a megyék és azok önkormányzatának helyreállításával. Ennek következménye volt az 1861-es renitens országgyűlés, amelyből a császárhűek szinte teljesen ki voltak zárva.
2. A felsőház reformja. A reformmal egyebek közt meg kell szüntetni azt a rendelkezést, mely szerint a király által kinevezett főrendiházi tagok száma nem haladhatja meg az ötvenet. Azon joga kívül, hogy bármikor leválthasson tisztségükből főrendiházi tagokat, az uralkodónak korlátlan kinevezési joggal is kell rendelkeznie.
3. Középosztály-politika. A lakosság középosztályát, elsősorban a polgárságot és a parasztságot megfelelő gazdaságpolitikával, a véderő céljaira szükséges, mégis a középosztálynak is megfelelő adóreformmal, vagyis át gondolt középosztály-politikával kell a dinasztikus irányzat számára megverni. Máskülönben megint eltévednek és a függetlenségi pártok támogatására vállalkoznak, mint a két kossuthista évtized alatt. Az ötvenes években elmulasztották, hogy a magyarországi német, magyar és szláv polgári osztályra támaszkodjanak; míg Ausztriában teljesen figyelmen

² 1860 okt. 20.

kívül hagyták az arisztokráciát, ugyanakkor Magyarországon annak engedték át a kizárólagos politikai befolyást.

4. A delegációk reformja. Az legyen a cél, hogy a delegációkat apránként törvényhozó hatalommal ruházzuk fel. Törvényhozó hatáskörüik mindenekelőtt arra az anyagra terjedjen ki, amely eddig a parlamentben mindig nehézségekbe ütközött, és az alkotmány robbanóanyagaként oly sok kárt okozott. A delegációk reformja e célból mindjárt kezdettől fogva álljon abból, hogy reájuk ruháztassék azoknak a közös ügyekre vonatkozó tervezeteknek törvényhozói elintézése, amelyeket a parlamentek valamelyikében nem lehetett elfogadtatni. Az elintézés a két delegáció együttes ülésén történik.

A delegációkban csak azon esetben látszik biztosítottnak a megbízható többség, ha a magyar delegációban szavatolt a nem-magyar nemzeti pártok képviselője. A delegációt evégből annak a nemzeti[ségi] kataszternek a tekintetbe vételével kell választani, amelynek alapján a magyar országgyűlési választásokat is tartani kell.

5. A képviselőház reformjával (általános választójog), a főrendiház, a közigazgatás, és a delegációk reformjával megvetettük az alapját az egységes birodalmi törvényhozó képviselőnek. Akkor azután megtörténhetik a koronázás és a beiktatási hitlevél kiadása.

A koronázás törvényesen előírt féléves határidejének meghosszabbítását időközben törvénykezési úton el lehet intézni.

Personalia

A Magyarországon alkotmányosan lebonyolítandó birodalmi reform itt vázolt kezdeteit magyar államférfiak vigyék keresztül. Hogy azonban még előre nem látott területeken is eleve kizárjuk az elszakadási törekvéseket, már elejétől fogva bevonandók volnának a kormányzati tevékenységbe olyan nem-magyar pártok és személyek, akiknél természetesen kizártak a szeparatista hátsó gondolatok. Ez okból lehetővé kell tenni a lojális nem-magyar pártoknak a kormánybarát koalíciókba való belépést, s ugyancsak elejétől fogva legyen okvetlenül legalább egy tagja a magyar királyi kormánynak és azonkívül a belügyminisztérium államtitkára a nem-magyar nemzeti[ségi] pártok soraiból kiszemelve.

35

1908 febr. 23

A függetlenségi sajtó tiltakozó cikke a nemzetiségi sajtópörök ügyében¹

Nemzetiségi sajtóperek²

Budapest, február

Ez idő szerint a legaktuálisabb és egyúttal a legszomorúbb tárgyak közé tartoznak ama bűnperek, melyek egy idő óta kisebb részben a szocialista, túlnyomó részben pedig a nemzetiségi sajtó ellen vannak folyamatban, többnyire a B. T. 172. §-a alapján, amelyet a jogászhumor — ruganyosságát akarván jellemezni — „gumiparagrafus”-nak elkeresztelt.

Ezen szakasznak 2. bekezdése szerint két évig terjedhető fogházzal és 2000 frtfg terjedhető pénzbüntetéssel sújtandó, ki valamely „osztályt, nemzetiséget vagy hitfelekezetet” a másik ellen gyűlöletre izgat.

Midőn a laikus ezt a meghatározást olvassa: először is ama benyomást nyeri, mintha a törvény nem a magyar állam vagy nemzet, hanem inkább a nemzetiségek, a nem magyar ajkúak védelmére hozatott volna, mert hiszen modern közjogásaink a magyarságot „nemzet”-nek tekintik, nem pedig „nemzetiség”-nek.

Ily felfogás mellett azonban lehetetlenség volna megtorolni a magyarság, annak hegemoniája vagy nyelve ellen intézett támadásokat, pedig ily megtorlás nemcsak szükséges, de ez idő szerint felette aktuális.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Nemzetiségi sajtóperek*. — Egyetértés 1908. febr. 23., 48. sz. 33—34. l.

² „Előkelő kézből, a nemzetiségi kérdés alapos ismerőjétől kaptuk ezt a cikket, amellyel azonban nem azonosítjuk magunkat.” (A lap szerkesztői lábjegyzete.)